

SUMMARY

V. Bilokopytov. European educational policy in quality assurance of higher education: the formation and stages of development in pre-Bologna period.

The preconditions of European integration in the sphere of higher education have been given in the article; the formation and stages of European educational policy in quality assurance of higher education during pre-Bologna period have been shown. The determining factors for the stages have been analyzed: the civilization factors – existence of common spiritual values, compatibility of social and political ideals; the economic factors – possibility of complementary economic, scientific and technological development; the historical factors – traditional cooperation, mutual respect, traditional desire for unit; the military and political factors – common interests of the main international matters, cooperation in military and political alliances, settlements of territorial disputes. The priorities of European educational integration have been defined: the equality of educational chances, the improvement of education quality, the formation of a modern system of educational personnel training; the joint educational goals (the formation of European solidarity and understanding the importance of advances in the field of democracy, justice and respect for human rights; preparing to participate in building and socio-economic development of the EU; knowledge of the history, culture, economy and traditions of the member states). The main stages of educational policy in quality assurance and their specific features have been analyzed in details; the main educational programs as for academic association have been characterized. They are: 1) professional education programs to foster links with industry – Comett (cooperation between universities to improve the quality of training); Petra (professional training of youth); Eurotecnet (development of innovations in the field of vocational training); Power (development of innovation policy and exchange of training experience); 2) mobility programs to establish contacts between universities – Erasmus (student exchange program); Youth For Europe (encourage of the students to participate in the democratic process); Jean Monnet (assurance the best quality of teaching, research in European integration of higher education institutions within EU and outside); 3) support programs for marginalized groups and regions: Now, Iris (development of innovation in vocational training to ensure greater woman participation in the European education policy); 4) program to provide the development of methods for the diploma recognition (Eurydice, ECTS).

Key words: educational policy, higher education, students' mobility, educational program, European dimension of education, quality assurance of higher education.

УДК 378(09)

О. Л. Кірдан

Уманський державний педагогічний
університет імені Павла Тичини

ТРАНСФОРМАЦІЯ ЗАКОНОДАВЧОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ УНІВЕРСИТЕТАМИ ПІДРОСІЙСЬКОЇ УКРАЇНИ У 1857–1863 РР.

У статті проаналізовано процес підготовки університетського статуту 1863 р., що супроводжувався широким громадським обговоренням, дискусіями в періодиці, активізацією роботи уряду в цьому напрямі, який став початком пошуку компромісів в університетській політиці між професорсько-викладацьким складом і урядом Російської імперії. Узагальнено значний обсяг історико-педагогічних матеріалів, які відображають університетську політику уряду в 1857–1863 рр.,

підготовку основного законодавчого акту університетської реформи 1863 р. З'ясовано погляди правлячих кіл та представників університетів на функціонування інституту попечительської влади, компетенції та ролі попечителів навчальних округів у здійсненні університетської політики. Проаналізовано внесок університетів у розробку статуту 1863 р.

Ключові слова: університет, управління, університетська автономія, статут Імператорських університетів, реформа університетського управління, міністр народної освіти, попечитель навчального округу, Учений комітет Міністерства народної освіти, комісія, професорсько-викладацький склад.

Постановка проблеми. Початок 60-х рр. XIX ст. був особливим періодом в історії Російської імперії та українських земель, які входили до її складу, оскільки він ознаменувався низкою масштабних реформ усіх сфер суспільно-політичного життя.

Підготовка університетської реформи розпочалася в 50-ті рр. XIX ст., що спричинило суттєві зміни урядової політики стосовно університетів. Грандіозна епоха реформування управління головними науковими і провідними навчальними центрами завершилась у 1863 р. прийняттям статуту. Дослідження еволюції законодавчого забезпечення управління університетами, процесу підготовки та обговорення статуту, а також численних питань, пов'язаних із колегіальним та одноосібним керівництвом, необхідне для відтворення цілісної картини трансформації управління університетами.

Аналіз актуальних досліджень. Реформування університетів та університетський статут 1863 р. почали активно вивчати вже наприкінці XIX ст. Однак, як правило, зміни механізму управління університетами не ставали предметом спеціальних розвідок. У публікаціях М. Ф. Владимирського-Буданова, В. І. Гер'є, В. С. Іконнікова, В. І. Модестова, І. М. Сеченова, С. О. Усова не лише досліджено основні положення статуту, але й акцентовано на боротьбі за університетську автономію під час підготовки статуту. У 1880–90-х рр. з'явилися дослідження Б. М. Чичеріна, К. Д. Кавеліна, П. М. Мілюкова стосовно організації управління університетами, повноважень попечителів навчальних округів. Консервативно-офіційних поглядів у висвітлені університетської політики самодержавства дотримувалися С. В. Рождественський та С. С. Татищев. На початку XX ст. проблеми університетської автономії та урядової освітньої політики знайшли відображення у працях О. О. Корнілова, С. П. Ніконова, Г. Ф. Шершеневича та ін. Серед сучасних дослідників суттєвий внесок у дослідження даної проблеми зробили зарубіжні та вітчизняні вчені: Р. Г. Еймонтова, О. Є. Іванов, В. О. Томсінов, Л. Д. Зеленська, С. М. Куліш.

Мета статті – висвітлити еволюцію законодавчого забезпечення управління університетами підросійської України в 1857–1863 рр., визначити особливості підготовки та прийняття статуту Імператорських університетів 1863 р. Основні завдання: охарактеризувати урядову політику щодо управління університетами, проаналізувати погляди урядовців та представників університетів на функції та повноваження попечителів навчальних округів.

Для реалізації мети дослідження було використано як загальнонаукові методи (аналіз, синтез, узагальнення), так і спеціально наукові: історико-системний (надав можливість розглядати університети як складні підсистеми системи освіти) та інституційний (при дослідженні механізму управління університетами та нагляду за їх діяльністю) методи.

Виклад основного матеріалу. Робота над проектом нового університетського статуту виявилася достатньо тривалою: її здійснювали чотири міністри освіти (А. С. Норов (1854–1858), Є. П. Ковалевський (1858–1861), Є. В. Путятін (липень – грудень 1861), О. В. Головнін (1861–1866)) упродовж більше, ніж п'яти років.

Прихід до влади Олександра II дозволив А. С. Норову вже в 1857 р. заявити, що в Міністерстві народної освіти розпочалася робота з перегляду «загальних засад всієї системи народної освіти». Це передбачало «співвіднести діючі нині статuti навчальних закладів з дійсними потребами держави і часу та сучасним станом науки» [15, 28].

Найкраще обізнаним фахівцем щодо політики міністерства народної освіти був голова Вченого комітету, ректор С.-Петербурзького університету (у минулому попечитель навчального округу) Г. О. Щербатов, який відразу приступив до укладання статуту підвідомчого йому навчального закладу. Його ініціатива посилювалася не лише усвідомленням нагальної потреби в оновленні головного законодавчого акту (конституції) університетів, але ще й тим, що новопризначений міністр Є. П. Ковалевський (з березня 1858 р.), підтримав ініціативу та запропонував усім попечителям у найкоротший термін висловити пропозиції і внести необхідні зміни до чинного університетського статуту [13, 62; 16, 165].

Підготовку проекту нового статуту, який обговорювали на засіданнях ради С.-Петербурзького університету і редагували у спеціально створеній комісії [6, 13–21], завершили влітку 1858 р. Результати напрацювань суттєво відрізнялися від очікувань міністерських чиновників: надії на те, що проект не вийде за межі «очищеного від нашарувань» статуту 1835 р. не виправдалися [8, 356]. Натомість, К. Д. Кавелін, М. І. Костомаров, О. Н. Пипін,

М. М. Стасюлевич, В. Д. Спасович взяли за основу статут 1804 р., тому пропозиції зводилися до значного обмеження влади попечителя, розширення функцій ради професорів та факультетських зборів, посилення влади ректора [14, 29–33].

У Міністерстві народної освіти залишилися незадоволені роботою комісії Г. О. Щербатова, адже «у галузі народної освіти, як і в інших областях державного життя, іще тільки готувалися матеріали для всебічних реформ, реалізованих у першій половині 60-х років», – прокоментував нерішучість уряду С. В. Рождественський [8, 356].

Підготовлений проект статуту міністр Є. П. Ковалевський спочатку спрямував для вивчення та надання пропозицій до Московського університету, а навесні 1859 р. висновок разом із текстом проекту переслав на інспектування в Харківський і Київський університети, де його розгляд тривав ще два роки [8, 366].

У грудні 1861 р. при Міністерстві народної освіти створено особливу Комісію під головуванням Є. Ф. фон Брадке, до складу якої увійшли призначені міністром попечителі всіх університетів, високі урядові чиновники та професори. Виконуючи розпорядження Є. В. Путятіна вони повинні були переглянути діючі університетські статuti та інші положення, що стосувалися вищих навчальних закладів [6, 246], обговорити проект С.-Петербурзького університету й відгуки, що надійшли на нього з тим, щоб підготувати свій варіант проекту спільного статуту Імператорських університетів [1, 397].

Один із членів Комісії – О. В. Нікітенко – зізнавався в тому, що на одному із засідань «цитувався проект Петербурзького університету», але все ж набагато більшої уваги був удостоєний застарілий статут 1804 р., який вивчали за параграфами, «йдучи крок за кроком», тому в улаштуванні університетів, тобто його організаційних принципах, зміни виявилися незначними [6, 246]. Після бурхливих дебатів більшість членів Комісії ухвалила рішення про незначне обмеження влади попечителя, що, як наслідок, зміцнювало позиції університетської ради: їй надавалася «повна автономія в розподілі наук за розрядами» [6, 247–248].

Наприкінці грудня 1861 р. Комісія завершила свою роботу. Не дивлячись на те, що всі сімнадцять її засідань [6, 252] проходили з дискусіями та дебатами і новий варіант статуту уклали «на позитивно консервативних засадах» [13, 71], новий міністр освіти О. В. Головнін, який приступив до своїх обов'язків у грудні 1861 р., дав негативну оцінку проекту [6, 251].

На наше переконання, з призначенням О. В. Головіна міністром освіти розпочинається новий етап підготовки університетського статуту, який супроводжувався широким громадським обговоренням, дискусіями в

періодиці, активізацією роботи уряду і став початком пошуку компромісів в університетській політиці між професорами та урядом Російської імперії. Так, за його пропозицією проект надіслали до всіх університетських рад, членів Головного правління училищ, деяких губернаторів, митрополитів та інших представників духовництва та ін. Крім того, проект статуту, переведений на європейські мови, направили багатьом видатним закордонним ученим; для вивчення європейського досвіду улаштування університетів за кордон відрядили К. Д. Кавеліна. Викладене вище надало змогу зробити висновок, що вперше в історії вищої освіти до процесу законотворчості залучили велику кількість зацікавлених у вдосконаленні діяльності університетів осіб. Обговорення «університетського питання» в урядових та вчених колах, літературних салонах, на сторінках періодичної преси стало загальним, адже «ні до, ні після цього університетам не надавалося такого великого значення в житті країни в цілому: університети здавалися тим важелем, за допомогою якого можна буде підняти загальний культурний рівень народу» [7, 173]. Загалом, «широка гласність, яка приваблювала освічене суспільство до всебічного обговорення найважливіших перетворень народної освіти» [8, 397], стала характерною рисою діяльності міністерства під керівництвом О. В. Головніна.

Слід особливо наголосити, що звернення Міністерства народної освіти до фахівців і громадської думки зустріло живий відгук. Із пропозицій та зауважень, що надійшли до міністерства в 1862 р. та відображали широкий спектр поглядів, висвітлених на сторінках періодичних видань, було укладено двотомний збірник «Замечания на проект общего устава Императорских университетов» [3]. Аналіз змісту видання надав змогу з'ясувати, що до нього увійшли шістьдесят три думки представників університетських рад, викладачів вищих навчальних закладів і ліцеїв; тридцять вісім відгуків від представників духовенства, членів Вченого комітету та Головного правління училищ Міністерства народної освіти, попечителів, інспекторів, директорів обсерваторій, гімназій та інших осіб. Від зарубіжних учених, а саме: професорів і педагогів Німеччини та Англії, Франції, Бельгії та Швейцарії, надійшло дев'ятнадцять думок [3].

Дуже складну роботу з аналізу та систематизації пропозицій, що надійшли, виправлення недоліків роботи Комісії Є. Ф. фон Брадке та остаточної редакції проекту статуту університетів доручили виконати Вченому комітету Головного правління училищ, склад якого був посилений п'ятнадцятьма відомими і шанованими вченими. Під керівництвом А. С. Воронова протягом чотирьох місяців (липень – жовтень 1862 р.) на

вісімнадцяти засіданнях Вченого комітету заслуховувалися й обговорювалися основні положення майбутнього статуту, чільне місце серед яких займали проблеми повноважень та влади попечителя, компетенції університетської ради та факультетських зборів [10, 172–173].

Проаналізувавши історико-педагогічні джерела [2; 3; 5; 6; 8; 11; 11; 12], можемо констатувати, що у пропозиціях найбільш відомих представників університетської науки містилися міркування щодо устрою та управління вищими навчальними закладами. Скориставшись наданою їм «повною свободою друкованого слова у справах Міністерства освіти і навчальних закладів» [2, 71], університетські професори відверто висловлювали свої думки, не сумніваючись у тому, що їх голоси почують.

Однією з найбільших проблем, яка привертала увагу професорів університетів, представників громадськості та урядових чиновників, була організація управління університетами: визначення взаємовідносин між державою, попечителями та університетами; встановлення повноважень професорської корпорації та меж університетської автономії. Професори-учасники дебатів одностайно підтримали обмеження втручання держави в наукову, навчальну, господарську та адміністративну сфери діяльності університетів, пропонували передати університетським радам всі управлінські функції. Головними принципами управління університетами проголошувалися: надання самостійності колегіальним органам управління; надання всіх прав управління університетами професорським радам; наділення правління, підзвітного університетській раді, виконавчою владою; покладання контролю за здійсненням самоврядування в університеті на ректора; обмеження прав міністра освіти вирішувати кадрові проблеми, надання раді університету повноважень обрання професорів, затвердження вчених ступенів; децентралізація механізму управління університетами, надання їм можливості розвиватися відповідно до місцевих умов.

Найбільша кількість дискусій відбулася при обговоренні повноважень попечителів навчальних округів. Їх необізнаність у науковій та освітній діяльності університету, дріб'язковий контроль за роботою професорів, університетських органів самоврядування підривали авторитет університетських колегій, піддавали бюрократичному обмеженню ініціативу й самостійність викладачів, породжували недовіру суспільства до вищих навчальних закладів. Так, зокрема більшість професорів С.-Петербурзького університету пропонували відмовитися від послуг попечителів як «слуг государя» і повністю усунути їх від університетських справ. Московські професори пропонували надати університетам право встановлювати

самостійно, без будь-яких посередників, взаємини з Міністерством народної освіти, а по допомогу попечителя звертатися лише в надзвичайних ситуаціях, маючи на те згоду колегіальних органів самоуправління університету. Пропозиція професорів Казанського університету полягала в усуненні попечителя від безпосереднього управління університетом, але збереженню за ним прав контролю та затвердження найбільш значущих постанов університетської ради. Вчені Харківського університету не заперечували проти впливу попечителя на вирішення господарських питань, але позбавляли його можливості втручатися у внутрішні справи свого навчального закладу [15, 114]. Однак, жодна з цих пропозицій не була врахована ні при розгляді проекту статуту, ні при його затвердженні.

Дослідженням встановлено, що для періоду 1850-60-х рр. університетську урядову політику характеризував акцент на збереженні залежності університетської ради від попечителя і міністра освіти, небажання випустити зі своїх рук засоби державного впливу на університети. З погляду С. Д. Кессоу таке намагання диктувалося не тільки тим, що «не вистачало добре підготовлених професорів», готових взяти на себе виконання освітніх функцій та здійснення управлінських обов'язків, а й «норовливістю, неповороткістю та недосвідченістю рад професорів» у вирішенні поставлених перед ними складних завдань [4, 320].

Фактично, неконтрольовані чиновниками університети як утілення сподівань провідних професорів та суспільних діячів становили загрозу російській монархії: одним своїм існуванням, колегіальними засадами прийняття рішень, новим зразком ієрархії та механізму управління, що заснований на виборних, підзвітних, змінюваних засадах, новими цінностями та ідеалами вони підточували її підвалини, кидали виклик непорушному патріархального укладу та пережиткам минулого.

Отже, зберігаючи контроль за університетами, обмежуючи їхні виборні та колегіальні засади, самодержавство мимоволі демонструвало інстинкт самозбереження. Саме тому контроль за ними у вигляді попечителів, інспекторів, наглядачів (педелів), поліції був неминучим. Ці тенденції втручання в управлінські процеси університетів, як засіб державного регулювання, зберіг як проект статуту, так і статут 1863 р.

У грудні 1862 р. результати роботи Вченого комітету були оцінені Головним правлінням училищ Міністерства народної освіти, яке розширило права попечителя. Після такого коригування О. В. Головнін надав проект статуту на розгляд Олександрю II. Імператор виявився ним незадоволений, однак не мав чіткої позиції з реформування університетів, тому запропонував

проінспектувати готові матеріали ще одній комісії. До її складу увійшли такі високопосадовці, як: П. О. Валуєв, П. В. Долгоруков, М. А. Корф, П. К. Мейєндорф, Д. О. Мілютін, О. В. Головнін, а очолив – С. Г. Строганов. Склад комісії з числа «силовиків» красномовно свідчив про цілі, які на неї поклалися, тому від радикальних і прогресивних ідей проекту А. С. Воронова не залишилося навіть сліду. Головні уточнення Строгановської комісії зводилися до обмеження самоврядування університетів. Втручання попечителя у процес управління університетом колегіальними органами влади – радою та правлінням – відновлювалося. Рада позбавлявся незалежності навіть у здійсненні основних функцій – наукової та освітньої. Більшість господарських та студентських справ передавалося правлінню, підзвітному не раді, а попечителю й ректору. Міністру освіти надавалася привілейована прерогатива призначення професорів на звільнені кафедри [13, 75–77].

У лютому 1863 р. цей варіант проекту (четвертий за рахунком) після його схвалення Радою міністрів знову передали до Головного правління училищ для внесення остаточних коректив. Згодом, на початку літа 1863 р., проект статуту надійшов для обговорення на загальних зборах вищого законодавчого органу Російської імперії – Державної ради, члени якої погано уявляли справжній стан справ у вищій освіті. Вони рекомендували О. В. Головніну негайно розробити більш жорсткі каральні заходи за порушення університетського статуту. Міністр освіти змушений був погодитись і з цими вимогами, пообіцявши підготувати спеціальний циркуляр попечителям навчальних округів і оформити його додатком до тексту статуту [13, 79–80].

18 червня 1863 р. Олександр II підписав університетський статут, дія якого поширювалася на Імператорські університети, у тому числі й на Харківський і Київський, які знаходились на території підросійської України.

Аналіз історико-педагогічних джерел показав, що жоден із викладачів, істориків і публіцистів XIX ст., не приховуючи розчарування від змісту конституції університетів, не назвав статут 1863 р. ліберальним. Так, Б. М. Чичерін назвав його «плодом здорового консервативного спрямування» [12, 57], а публіцист М. М. Філіппов вважав, що це «крок назад порівняно з початковим проектом» і, висловлюючи своє ставлення до незрілого плоду неузгоджених зусиль «різношерстих» реформаторів, узяв у лапки слово «ліберальний», підкресливши умовність цього визначення [11, 89].

Багаторічне обговорення проекту університетського законодавства показало, що текст документу не був вираженням чіткої позиції ні імператора, ні урядовців, ні професорів університетів. Проте, спроби його

перманентного «оновлення й удосконалення» у процесі редагування були безнадійно марними. Остаточний варіант все ж увібрав у себе деякі ідеї, спрямовані на розвиток університетів, про що повідомив П. М. Мілюков: «Нова навчальна система до деякої міри погоджувалася з висловленими... бажаннями суспільства» [5, 357].

Аналіз проектів статуту та його остаточного змісту показав, що деякі зауваження були враховані. Так, із пропозицій проекту статуту, укладеного у С.-Петербурзькому університеті під керівництвом Г. О. Щербатова, взяли орієнтир на скорочення повноважень попечителів навчальних округів, які усуваються від безпосереднього управління університетами; з рішень Комісії Є. Ф. фон Брадке – рекомендації щодо створення нових кафедр, спрощення контролю за поведінкою студентів. Комісія під керівництвом С. Г. Строганова внесла поправки до розділу статуту, який регулював стосунки університетів з державою, урізавши демократичні принципи управління університетами.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Отже, трансформація законодавчого забезпечення управління університетами тривала більш ніж п'ять років. Жоден університетський статут, що діяв на території підросійської України, не розроблявся в такий довгий термін і жоден з них не зазнав на етапі обговорення такої кількості змін, як статут 1863 р.: його прийняли лише у п'ятій редакції. Поправки до проекту статуту помітно послабили його ліберальну сутність: університети не отримували в результаті ні повної автономії, на що розраховувала найбільш радикально налаштована частина вітчизняних професорів. Найсміливіші ініціативи, оригінальні ідеї та задуми, озвучені в ході дискусії «з університетського питання» в 50-х – на початку 60-х рр. XIX ст., відкинули в результаті численних узгоджень та внесення суттєвих коректив до найбільш перспективних варіантів проекту. Таку ключову позицію проектів Комісій Г. О. Щербатова і А. С. Воронова, як роль попечителя, під час багаторазових і значних переробок змінили до невпізнання.

Аналіз тривалого процесу підготовки нового університетського статуту дозволив виокремити низку факторів, що перешкоджали трансформації законодавчого забезпечення управління університетами та реформам у сфері вищої освіти, а саме: консерватизм правлячої еліти, відсутність процесуальних норм, що регламентували процедуру обговорення та прийняття законів, бюрократичні зволікання, які впливали на інтенсивність темпів і результативність процесу підготовки статуту.

Текст статуту Імператорських університетів 1863 р. не увібрав у себе найбільш інноваційні ідеї його численних авторів і редакторів, однак робота над ним стала втіленням політики гласності, оскільки вперше в історії Російської імперії прийняття університетського законодавства передувало

широке громадське обговорення. Дискусії, які розгорнулися у пресі, робота численних комісій активізувала діяльність уряду з розробки статуту, що стала особливо помітною в 1861–1862 рр. Крім того, саме громадське обговорення стало знаковим у другій половині XIX ст.: воно вказувало на фундаментальні суспільно-політичні зміни, які відбулися з часу прийняття попередніх статутів 1804 і 1835 рр. Фактично, процес підготовки статуту Імператорських університетів 1863 р. став початком пошуку компромісу та відображенням складної взаємодії між професорсько-викладацьким складом університетів, урядовцями та громадськістю.

Подальшого дослідження потребує проблема упровадження організаційних засад статуту 1863 р. у практику управління вітчизняними університетами.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бороздин И. Н. Университеты в России в эпоху 60-х годов / И. Н. Бороздин // История России в XIX веке. Эпоха реформ. – М., 2001. – С. 376–401.
2. Головнин А. В. Записки для немногих / А. В. Головнин // Вопросы истории. – 1997. – № 6. – С. 68–84.
3. Замечания на проект общего устава Императорских российских университетов : в 2 т. – СПб., 1863. – 1108 с.
4. Кэссоу С. Д. Университетский устав 1863 г.: новая точка зрения / С. Д. Кэссоу // Великие реформы в России. 1856–1874 ; под ред. Л. Г. Захаровой, Б. Эклофа, Дж. Бушнелла. – М., 1992. – С. 317–334.
5. Милюков П. Очерки по истории русской культуры / П. Милюков. – Ч. 2. Церковь и школа (вера, творчество, образование). – 4-е изд. – СПб., 1905. – 375 с.
6. Никитенко А. В. Дневник : в 3 т. / А. В. Никитенко. – Т. 2. 1858–1865. – М., 1955. – 652 с.
7. Петров Ф. А. Российские университеты / Ф. А. Петров, Д. А. Гутнов // Очерки русской культуры XIX века. – Т. 3. Культурный потенциал общества. – М., 2001. – С. 124–199.
8. Рождественский С. В. Исторический обзор деятельности Министерства народного просвещения. 1802–1902 / С. В. Рождественский. – СПб., 1902. – 785 с.
9. Университетский устав 1863 года. – СПб. : Тип. Огрязко. – 1863. – 108 с.
10. Феоктистов Е. М. Воспоминания. За кулисами политики и литературы. 1848–1896 / Е. М. Феоктистов. – М., 1991. – 458 с.
11. Филиппов М. М. Реформа гимназий и университетов / М. М. Филиппов. – СПб., 1901.
12. Чичерин Б. Н. Воспоминания Бориса Николаевича Чичерина : Московский университет. Записки прошлого. Воспоминания и письма / Б. Н. Чичерин ; под ред. С. В. Бахрушина и М. Н. Цявловского. М. : Изд. М. и С. Сабашниковых, 1929. – 279 с.
13. Эймонтова Р. Г. Революционная ситуация и подготовка университетской реформы в России / Р. Г. Эймонтова // Революционная ситуация в России в 1859–1861 гг. ; под ред. М. В. Нечкиной. – М., 1974. – С. 60–80.
14. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на грани двух эпох. От России крепостной к России капиталистической / Р. Г. Эймонтова. – М. : Наука. – 1985. – 350 с.

15. Эймонтова Р. Г. Русские университеты на путях реформы: шестидесятые годы XIX века / Р. Г. Эймонтова. – М. : Наука. – 1993. – 270 с.

16. Эймонтова Р. Г. Университетская реформа 1863 г. / Р. Г. Эймонтова // Исторические записки ; отв. ред. А. Л. Сидоров. – М., 1961. – Т. 70. – С. 163–196.

РЕЗЮМЕ

Е. Л. Кирдан. Трансформация законодательного обеспечения управления университетами на подросийской Украине в 1857–1863 гг.

В статье проанализирован процесс подготовки университетского устава 1863 г., сопровождавшийся широким общественным обсуждением, дискуссиями в печати, активизацией работы правительства в этом направлении и ставший началом поиска компромиссов в университетской политике между профессорско-преподавательским составом и правительством Российской империи. Обобщен значительный объем историко-педагогических материалов, которые отображают университетскую политику правительства в 1857–1863 гг., подготовку основного законодательного акта университетской реформы 1863 г. Определены взгляды правительства и представителей университетов на функционирование института попечительской власти, компетенции и роли попечителей учебных округов в осуществлении университетской политики. Показан вклад университетов в разработку устава 1863 г.

Ключевые слова: университет, управление, университетская автономия, устав Императорских университетов, реформа университетского управления, министр просвещения, попечитель учебного округа, Ученый комитет Министерства народного просвещения, комиссия, профессорско-преподавательский состав.

SUMMARY

O. Kirdan. Transformation of legislative support of university administration of Ukrainian lands under the rule of Russian empire in 1857–1863.

In the article the process of preparation of the University charter in 1863 is presented which was accompanied by extensive public debates, discussions in the press, activation of work of the government in this direction. The author proves that all these became the beginning of searching of compromises in University policy between the faculty and the government of Russia. A great number of historical and pedagogical materials, which show government's policy towards Universities in 1857–1863, the peculiarities of preparation of the main legislative act of the University reform in 1863, are summarized. The views of the government and the representatives of the Universities on the functioning of trustee power institute, competence and roles of trustees of educational districts in the implementation of University policy, contribution of the Universities to the development of legislative support of the University reform in 1863 are also described in this work.

It's revealed that the prepared text of the University statute has not incorporated the most innovative ideas of its many authors and editors, but work on it was the epitome of a policy of transparency, because for the first time in the history of the Russian Empire the adoption of University legislation was followed by wide public discussion. We found out that the discussion that unfolded in the press, the work of numerous committees of the government stimulated the work on the development of the statute, particularly noticeable at the end of 1861–1862. In fact, the process of preparation of the charter of the Imperial universities in 1863 was the beginning of the search for a compromise and a reflection of the complex interaction between the teaching staff of the universities, officials and the public.

The peculiarities of management of the Ukrainian universities are analyzed, basic forms, means of stimulation, reasons and essence of higher school reforming are determined. The dependence of university management upon social, economic and political changes in the society

was shown. The contribution of universities to the development of the charter in 1863 was analyzed in the article. Further research needs the problem of implementation of the organizational principles of the Charter of 1863 in management practices of native universities.

Key words: *university, management, University autonomy, the charter of Imperial universities, reform of university management, Minister of education, trustee of the educational district, Scientific committee of the Ministry of national education, commission, faculty.*

УДК 378:37.07:796(438)

Г. Ю. Ніколаї

Сумський державний педагогічний
університет імені А. С. Макаренка

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ТА СПОРТУ В УНІВЕРСИТЕТАХ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

У статті визначено методологічні засади досліджень інноваційного розвитку фізичного виховання та спорту, серед яких діяльнісний, системно-структурний, синергетичний, аксіологічний, особистісний підходи та принципи управління інноваціями. Здійснено теоретичне обґрунтування інноваційних змін у фізичному вихованні студентів та університетському спорті в Республіці Польща з урахуванням сучасних процесів у вищій освіті, зокрема, приватизації, маркетизації, комодифікації, корпоратизації та менеджеризації. Узагальнено досвід упровадження інновацій у сфері фізичного виховання та спорту в окремих польських вишах.

Ключові слова: *інноваційний розвиток, вища освіта, фізичне виховання студентів, університетський спорт, Республіка Польща.*

Постановка проблеми. Інноваційний розвиток сучасного суспільства ризику та знань, суспільства постіндустріального, інформаційного й мережевого є зумовлений парадигмальними змінами в усіх його сферах, у тому числі й освітній. Про актуалізацію проблеми інноваційного розвитку університетської освіти в цілому й фізичного виховання студентів зокрема свідчать положення «Національної стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2020 роки», у якій найважливішим для держави визначається «виховання людини інноваційного типу мислення та культури, проектування акмеологічного освітнього простору з урахуванням інноваційного розвитку освіти, запитів особистості, потреб суспільства та держави» [3].

Перехід вітчизняної вищої школи до інноваційної моделі розвитку передбачає орієнтацію її діяльності на задоволення освітніх потреб населення відповідно до кращих світових зразків, формування ринку нових освітніх послуг, знаходження споживачів освітньої продукції в міжнародному просторі тощо. Інноваційних змін потребує і сфера фізичного виховання студентів, оскільки в умовах екологічних негараздів і тотальної гіподинамії під